

**Die Terugkeer van Jan Huygen
van Linschoten.**

INLEIDING.

Jan Huygen van Linschoten, gebore in 1563 in Haarlem, het sy jongelingsjare in Enkhuisen deurgebring. Dit was in die begin van die Tagtigjarige Oorlog. Die Nederlanders behaal hulle eerste oorwinninge, en die Nederlandse skeepvaart word sterk en ondernemingslustig. Die heroïese gees van die tyd was net na die smaak van die knaap. Soos hy later in sy beroemde boek, die *Itinerario*, dit self uitdruk, was hy „gheneycht . . . tot lesen vreemde dingen van Landen ende gheschiedenissen, waerinne besondere wel behaghen ende vermaeckelickheyt hadde, met een grooter verweckinghe der begeerten om vreemde ende onbekende landen te besien, ofte eenighe avontueren te versoecken;” en in 'n brief aan sy ouers uit Goa lees ons: „Mijn hart denct anders niet nacht ende dach, dan om vreemde landen te besien. So weet men wat te vertellen als men oudt is. Daer en is geen tijt quader versleten als een iongman op syn moeders kuecken te blyven, gelyck een babock⁽¹⁾, ende weet niet wat armoede noch weelde is, noch wat de werelt in sich heeft, twelck dickwils oorsaek is van haer (sy) verderffenis.”

Nieteenstaande die oorlog was die handelsbetrekkinge tussen Nederland en Spanje nie afgesny nie. Twee van Jan Huygen se broers was

(¹) Port, *babock* = lomperd, domoor.

handelaars in Spanje, en as 'n eerste stap tot veel groter dinge kry die sestienjarige jongeling in 1579 eindelijk verlof van sy ouers om na sy broers te gaan. In 1583 tree hy dan in die diens van die Portugese aartsbiskop van Goa en vergesel hom na Indië. Eers in 1592 was Van Linschoten weer terug in Lissabon, en in dieselfde jaar het hy ook sy vaderland bereik. Die vrugte van sy reise is in sy *Itinerario* neergelê, wat in 1595/6 verskyn het. Die invloed van hierdie werk was baie groot; dit was die wegwysers vir die Nederlanders na die Ooste. Die eerste Nederlandse vloot het wel na Indië geseil voor die verskyning van Van Linschoten se boek, maar De Houtman het kennis gedra van sy mededeling.

Die *Itinerario* is deur prof. Kern vir die Linschoten-Vereniging uitgegee (1910). Ons verwys met erkentlikheid na dié deeglike uitgawe en vertrou dat onderwysers daarmee kennis sal maak, asook met die ander werke van genoemde vereniging.

In die uittreksel uit die *Itinerario* wat hier volg, beskrywe Jan Huygen van Linschoten sy terugreis om die Kaap. Hy gee ons 'n treffende indruk van die ontsettende moeilikhede en gevare wat die skepeling destyds aan die Suid-Afrikaanse kus moes verduur. Belangrik is ook die onthulling wat hierin voorkom, van die swakhede van die Portugese skeepvaart. Van Linschoten kan sy minagting vir die Portugese, wat hulle skepe sleg voorsien en dan in 'n storm, as daar geen orige tou is nie, op hulle knieë hulp by die Heilige Maag en die „Santen” soek, nie verberg nie.

Die spelling is onveranderd gelaat, maar af en toe is 'n leesteken gemoderniseer om die teks vir onge oefendes te verduidelik. Die leek word attent gemaak op die dubbele ontkenning, *en . . . niet*, en op ongewone samestellinge, soos b.v. *betert* (betere 't), *salmen* (sal men), ens. Let ook op *naer* vir *na* (of *naar*) en die weglating van voor-naamwoorde soos *wij* of *zij* in die eerste naamval.

DIE TERUGKEER VAN JAN HUYGEN VAN LINSCHOTEN.

UIT DIE "ITINERARIO" (1).

..... Eenen dach daer naer namen die hoochte vande Son, ende vonden ons in $28\frac{3}{4}$ (2) graden, wesende in de hoochte van het landt, ghenaeamt Terra do Natal. Hoe wel dat wy noch meer als 400. mylen (3) vande Custe te Zeewaert in waren, creghen goet weder met eenen zuydtoosten wint. In dese contreye vande Custe van Terra do Natal, welck duert tot 32. graden, is die moeylijkste passagie met die [van ?] Cabo de bona Esperança, die op die gheheele reyse is, ende vreesen dickwils meer dit landt van Natal, als die Caep: want hier in 't ghemeen veel tormenten ende onweders zyn, en heeft veel Schepen vernielt en verslonden, als die Portugesche memorialen vol zyn, ende daer af ghenoech ghetuyghen. In dese contreye vonden oock die teekenen van 't verloren Schip San

(1) Gepubliceerd in die uitgawes van die Linschoten-Vereniging, Deel II, blss. 146 vv.

(2) $28\frac{3}{4}$ graden, d.w.s. suiderbreedte.

(3) 400. mylen, d.w.s. Duitse myle. Nie te verwar met die Engelse myl nie. Die lengte blyk uit die *Itinerario* self. Die skip waarmee Van Linschoten geseel het, het die „nuwe koers” gekies. (Vgl. *Itinerario*, 2, bls. 141.) Van Cochin, wat op 10 graad noorderbreedte lê, het die reis eers gegaan „zuyd zuydoost” tot aan die ekwator, „dat zyn 150. mylen, ende van daer tot 7. graden die selfde cours, ende alsdan zuydtwest ten westen, ons cours nae die Cabo de bona Esperança toe.” Daar was dus ongeveer 15 „myle” op 'n graad, d.w.s. die „myl” waarvan hier sprake is, was 'n afstand van tussen $4\frac{1}{2}$ en 5 Engelse myle. Die reis het ver oos van Madagaskar gegaan, en die hoogte van Natal is bereik toe die skip nog suidcoos van die eiland was.

Thoma. In somma in het ghemeen soo betalen hier die Schepen tribuyt, ofte laten daer die gheheele reste, waerom ghenamt wert Terra do Natal⁽¹⁾, dat is: het landt van Kersmis. Uyt welke oorsaecke passeren hier altoos met grooter vreesen, ende goede wacht ende voorsichtigheyt, alle touwen vast en strack, het geschut onder in het Ballast, alle kisten, potten, vaten, en alle rommelinghe, die onder geen plaets en hebben, worpen over boord inde Zee, ende alle dinghen ghereet op zijn plaets: want men heeft hier d' een ure claer en helder weder, ende d' ander ure eenen storm, dat het schijnt Hemel en Aerde te vergaen. Hier comt met een claer ende helder weder een wolcxken, welke is in 't schijnsel van de groote van een vuyst, waerom van de Portugesen ghenomt wert, Olho de Boy, ofte Ossen ooghe, ende al ist dat het stock stil is, en dat die seylen aen de mast clappen, soo moetmen terstondt met datmen dit wolcxken siet, en ghewaer wert, met alle haesticheydt alle seylen strijcken ghelijckelijck: want eermen omsiet soo ist by het Schip, met sulcken storm ende ghetier, dat het sonder twijfel een Schip souden inden afgrondt smyten, soomen daer niet op verdacht en waer; alst gheschiede van de tweede vloot⁽²⁾ naer die ontdeckinghe van Indien, die welke waren thien oft twaelf Schepen by malcan-

⁽¹⁾ Natuurlik nie die juiste verklaring nie.

⁽²⁾ Die vloot van Cabral in 1500. Hy het egter in die Atlantiese Oseaan die storm teégekome. Bartholomeus Dias was die kaptein van een van die vier skepe wat na die kelder gegaan het. Vgl. Theal, *Hist. and Ethnog. of S.A.*, 1, bis. 92, Danvers, *The Portugese in India*, 1, blss. 65 vv.

deren. Met alsulcken stilten ende clāer weder lieten alle seylen hangen, sonder yewers naer te sien, gelijkmen in dese onse Navigatien voor een ghewoonheydt heeft. Soo is metter haest dit wolcxken ghecomen, met die vreeselijcken storm, ende was haer op het lijf eer zy haer mochten reppen, soo dat daer by de seven ofte acht inde grondt gheraecten, daer noyt tael noch teecken meer af en kwam, ende die ander met groote schade ende moeyten ontquament. Van dien tijdt voortaan hebben beter op haer hoede gheweest, ende leerdent kennen, soo dat zy daer nu goede wacht op hebben, ende gheeft haer noch ghenoech te doen. Dese over vallende tormenten dueren in de gheheele contreye van Terra do Natal, tot voorby de Cabo de bona Esperança.

Den twaelfden Martius, wesende in de hooghte van 31. graden, creghen weder recht in de windt, ende daer naer stilte, waerom streecken alle onse seylen, ende laghen alsoo en dreven vier daghen, het welcke die Portugesen Payraer⁽¹⁾ heeten. Hadden alle dese daghen grooten overlast van de Zee, die ons Schip dapper tormenteerden, so dat het die Schippers houden voor meer torment als storm ende onweder: want die Zee-golven comen tegens malcanderen van alle hoecken, ende vattent Schip tusschen beyden, dat zy hem alle zijn Ribben doen craecken, ende gants ontstellen, so dat het

(1) Port. *Payraer* = afwag, stil lê, of ongeveer op dieselde plek bly deur teen die wind te laveer. Volgens 'n mededeling van mnr. J. du P. Scholtz is hierdie woord, in dieselfde betekenis en in die vorm *parra*, nog in gebruik by die vissers om die Kaap.

die Schepen seer dangerues is. Wy hadden altoos groote sorghe voor onse Fock-mast⁽¹⁾, soo dat wy onse masten ende het gheheele Schip met groote Cabels ende touwen te samen bonden, soo wy best mochten. Dit duerden tot den seventhienden. Doen cregen wy weder een weynich windts, so dat wy ons seylen weder op haelden; maer duerden ons weynich tot des anderen daechs. Doen cregen wy weder inde wint met een storm, so dat onse groote Ra⁽²⁾ brack, waer mede streecken alle onse seylen, ende bleven alsoo ligghen dryven ofte payreren, en de concerteerden⁽³⁾ onse Ra; laghen aldus en dreven sonder seylen tot den 20. Martius, met groote overvallinghe van de Golven ofte Zee, die ons grootelijcken⁽⁴⁾ fereerden⁽⁵⁾ en ontstelden, ghelijckse daer altoos ghemeenlijck doen. Waren alle dese tijdt op 31. graden, sonder yet⁽⁶⁾ te moghen voorderen. Alle dese daghen, saghen seer veel Voghelen, die de Portugesen heeten Antenalen⁽⁷⁾, Zijn van de groote van Eynt-vogels. Den 20. Martius creghen weder een weynich windts: maer was scherp, doch trocken onse seylen op en seylden op de windt. Des nachts daer aen volghende cregen weder een groote stilte, welcke

⁽¹⁾ *Fock-mast* = voormas.

⁽²⁾ *Ra* = lang houtpaal kruisgewys aan 'n mas of 'n dwarsbalk vasgemaak en wat dien om die seile op te hou. Die groot ra is die ra aan die groot mas of middel-mas.

⁽³⁾ Herstel, weer in orde bring. Vgl. Port. *concertar*.

⁽⁴⁾ Grootliks.

⁽⁵⁾ Slaan. Vgl. Port. *ferir*.

⁽⁶⁾ Iets.

⁽⁷⁾ Voels wat dié naam gekry het omdat hulle op die *antennaes* (Port.), ra's of dwarshoute aan die maste, gaan sit.

duerde tot den 22. Doen creghen weder inde windt⁽¹⁾, met een soo grooten storm, dat wij alle onse seylen ghedwonghen waren te strijcken, die wy met groote moeyten qualijck kosten in cryghen, ende en konsten al dryvend ofte payrerende het schip niet gaende houden: want waren in groot perijckel, soo dat wy ghedwonghen waren, die bonet⁽²⁾ om 't voor casteel te binden, welcke ons seyl was; want anders geen en mochten veelen, ende seijlden also weder te rugge, aldaer ons die windt wilden hebben, om alsoo eenighe verlichtinghe te hebben; maer hadden genoeg te doen. Moesten van noots halven onse groot Boot over boort werpen, ende alle kisten, potten, en vaten, die op het overloop⁽³⁾ stonden, ende noch ander goet datmen eerst by de hand vondt. Dese torment duerde ons twee daghen ende drie nachten sonder op houden.

Den 25. Meert, wesende vesper van Palmsondag, creghen weder eenen beteren windt ende weder, naer dat wy groote Aelmoessen ghetrocken⁽⁴⁾ hadden, voor onse lieve Vrouwe van

(1) Die wind teen ons.

(2) Strookseil, wat aan die seile kan vasgerye word om hulle te verleng of te verbreed. So 'n stukkie doek aan die hoë voorkasteel vasgemaak, was al wat die skip in die storm kon dra.

(3) Dek.

(4) Hierdie uitdrukking is moeilik te verklaar en kom nie in aan ons bekende woordeboeke voor nie. Waarskynlik moet ons dit in verband bring met een van die betekenisse wat Du Cange (*Glossarium mediae et infimae latinitatis*) gee aan die woord *elymosina* of *aalmoes*, nl. geld wat betaal word om 'n mis te laat hou, 'n offerande. Die skrywer sou hier dan bedoel geld „trek” of versamel, met die belofte om later daarmee 'n spesiale mis te bekostig ter ere van een of ander Heilige.

Anuntiason, wiens dagh het den selfden dagh was, ende hebben weder onse seylen op ghehaelt, volghende onse wegh naer de Cabo toe. In dese tijdt regneerden in ons Schip een cranckheyt inde mont, ende lippen, keel, ende tonghe, die swollen, ende 'tvel af ginck, soo datmen niet en konst eeten dan met groote smerte ende pijn⁽¹⁾, ende was generaal onder al die op 't Schip waren.

Den achtsten Aprilis smorghens, nae dat wy 15. daghen voor windt gheseijlt hadden, naer die Cabo ende het landt toe, sagen sommige teeckenen van 't landt, het welcke is groen water; maer en konsten gheen grondt vinden, doch ten was altoos ten alderhoochsten gheen⁽²⁾ 40. mylen van landt, naer merckinghe van de Piloten, ende saghen oock van de Voghelen, diemen heet Mangas de Velludo⁽³⁾, Fluweelen Mouwen te segghen: want hebben aende punten vande vluegelen, swarte punten als Fluweel, wesende voorts wit ende groenachtigh, welcke houden voor een sekere teecken van het landt, vande Cabo de bona Esperança binnewaerts⁽⁴⁾, te weten, die Baya de Lagoa⁽⁵⁾ ofte die Bay van 't

(1) Skeurbuik.

(2) *Ten was altoos gheen.* *Ten* = 't *En*, waar en met *gheen* die dubbele ontkenning vorm.

(3) Ons bekende groot meeue met swartgepunte vlerke.

(4) Na die ooste toe.

(5) *Baya de Lagoa.* Die breedtegraad toon aan dat hier bedoel word die teenswoordige Algoabaai en nie, soos Kern meen, Delagoabaai nie. Algoabaai het oorspronklik Bahia da Lagoa geheet. Op kaarte van die 16de en 17de eeu word dit so aangegee. Vgl. die kaart van Perestrello (1576) (Theal, 1, bls. 318) en die Platen-Atlas van Godée-Molsbergen en Visscher, bls. 20. Waar Kern kortweg beweert dat Port. *lagoa* met *lagune* (Eng. lagoon) en nie met *meer* (Eng. lake) moet vertaal word, hou

lack, die leydt op $33\frac{1}{2}$ graden, vande Custe die naer Moçambique streckt.

Den 9. April des nachts, creghen wederom recht in de windt, wesende in $35\frac{1}{2}$ graden, met eenen grooten storm ende onweder, die duerden tot den 14. vande selfde maendt, soo dat wy ghedwonghen waren, niet moghende verdraghen het ghewelt van de Zee, ende het gheduerighe onweder ende storm, wederom te rugghe te loopen voor windt af, ende dat met die helft van het Fock-seil⁽¹⁾ alleenlijck op : want en bevonden ons niet machtigh ghenoech, om te moghen payreren, ofte sonder seylen te dryven, ghelijck als die Schepen ghemeenlijck ghewoon zijn, ende dickwils oorsaeck is van haer verlies, als men wel ghenoech vermoeden mach, door die groote cracht van de Zee ende Golven die daer zijn, dat het schijnt onmoghelijk te wesen, een Schip te moghen verdraghen soo grooten ghewelt ; al waert van yser moeste wijcken ende breken ; ende hoe wel dat wy voor windt afliepen, hadden noch perijckels ghenoech : want die Zeen quamen van achteren boven over 't Schip, ende bedeckten het gheheele overdeck, ende moesten onse masten, hooftouwen, ende het gheheele Schip met koorden ende cabels aen malcanderen vast rygen, ende alsoo

hy miskien nie genoeg rekening met die opvatting dat 'n uitdrukking soos *Rio da Lagoa* en die daaruit ontstane benaming *Bahia da Lagoa* (vandag *Delagoabaai*) moontlik in verband staan met die geloof van die Portugese dat die genoemde rivier sy oorsprong in 'n groot binnelandse meer gehad het. Vgl. Theal, 1, bls. 34. In *Michaelis se New Dictionary of the Port. and Eng. Languages* word *lagoa* ook met *lake* vertaal. Vgl. ook *Rio da Lagoa* op bls. 39.

(1) Sien bls. 57, aant. 1 en 2.

vast toe spannen ofte gorden, op dat het van het groote ghewelt niet en mochte wijcken, en van hem geven, ende moesten nacht en dagh pompen. Hadden van elcken punt van Fock-ra een touw, die quamen tot achter by de Stuerman, ende stonden aan elcke touw 15. 16. Man, ende den Stuerman in zijn stoel, enne d' onder Stuerman achter boven op het Schip, om de Zeen waer te nemen, ende die Stuerman tauseren⁽¹⁾. Daer stonden thien oft twaelf mannen aan het Roer, ende die ander Bootsghesellen op het overloop, om 't seijl te regeren, ende als dan die Golven quamen en bedeckten het Schip, soo riep die onder Pilot, ende alsdan so riep den Stuerman tot die van het Roer, ende beval aen de een oft d' ander zyde die touwen van de Fock-ra te trecken, desghelijcks die Bootsghesellen op het overloop met die Hoogh-bootsman, om alsoo het Schip recht naer die Zeen te houden⁽²⁾ : want hadden ons die Zeen eens over dwers ghecreghen van de zyden, soo haddet met ons gheweest *Requiescant in Pace*, ende was desghelijcks bynaer soo cout als in dese landen is inde winter, alst sonder vriesen is, waer mede altesamen seer mismaeckt ende moeyloos waren, ende die moet by naer verlooren gaven : want moesten by ghebuerten⁽³⁾ soo van het Roer naer boven trecken, en van daer naer die pomp, niemant uytghesondert, soo datmen noyt tijdt hadden om slapen, rusten, ofte eeten, noch te vercleeden ; ende tot meer hulpe

(1) *Tauseren*. Dit moet wees: *t'aviseren* = waarsku.

(2) Die skip word dus met die seil gestuur.

(3) By beurte.

soo brack ons noch die pen van 't Roer, ende sou-
den bynaer twee ofte drie doot ghesmeten hebben :
maer God versacht⁽¹⁾, soo dat daer anders gheen
schade en gheschiede, als dan sommige qualijck
ghetracteert ; ende gheduerende noch den 14. van
de selfde, sonder verbeteringhe te sien, zijn alle
die Officieren van het Schip vergadert, ende meer
andere, ende hebben raet ghehouden wat haer best
te doen stondt, ende siende dat het Schip niet mach-
tigh ghenoech en was, om die Cabo te passeren,
hebben ghelijkelijcken ghesloten met een protest,
dat zy alle onderteekenden, om met het Schip
weder naer Moçambique te varen, ende aldaer te
verwinteren, ende het Schip te versien, ende te con-
certeeren van alle nootdruft ; het welcke het
ghemeen Volck een groote droeffenis aen jaech-
den : want bevonden dat daer soo grooten perijckel
was, weder te keeren naer Moçambique, als voor
by de Caep te passeren : want moesten weder voor
by het Landt van Natal, daer sy soo seer voor
vreesden, als voor de Caep ; daer en boven soomen
naer Moçambique arriveert, is soo veel als een ver-
loren reijs : want moeten daer tot het ander jaer ver-
toeven, en men verteeter Kap en Kuevel⁽²⁾ : want
alle dingen moeten daer van Indien comen, van
alle provande, soo dat alle dinghen met Gout op-
ghewoghen wert, het welcke die arme Bootsghesel-
len ende Putgers⁽³⁾ qualijcken aenstont ; want had-

(1) *Versacht* = versach 't.

(2) *Kuevel* = kap.

(3) *Bootsghesel* = matroos ; *Putger*, van puts-emmer,
dus = skoonmaker.

den weynich middelen daer toe, ende souden haer armoede die zy met brachten moeten vercoopen, en versetten om half gelt, ende daer en boven waren noch wel 500. mylen van Moçambique. Door alle dese oorsake wasser een groote beroerte in 't Schip, ende vervloecten de Capiteijn ende Officieren, dat het Schip soo qualijck versien was: want en hadden niet een coordeken; noch waer af maken, soo ons eenighe quaem te brecken. De Capiteijn gaf de schult aende Schipper, dat hy 't op 't lant niet geeyst en hadde, ende die Schipper seyde weder dat hy 't geeyst hadde, ende dat het Cayro⁽¹⁾ ofte Kennip⁽²⁾, daermen in Indien die coorden af⁽³⁾ maect, den Capiteijn ghelevert was, ende dat hy daer die helft (om zijn buers te vullen) af vercocht hadde, ende dat wy daerom nu ghebreck leden. Met dusdanighe bueselinghen doen zy hare dinghen sonder meer achterdencken; dan alsse inde noot zijn, so ist *misericordia*, ende onse lieve Vrouwe om hulpe aen te roepen⁽⁴⁾; ende onse Capiteijn wist noch te segghen, doen wy in desen noot waren, dat hem gheen dinck meer en verwonderde, dan hoe dat Godt die Heer haer (die goede Christenen ende Catholijcken waren) die Cabo altoos met soo groote ende stercke tormenten ende schade liet passeren, hebbende soo groote ende stercke Schepen, ende die Enghelschen dat om-mers ketters ende Gods lasteraers zijn, met soo

(1) *Cayro* = vesels om die kokosnoot.

(2) *Kennip* (verstaan *hennep*) = Eng. „hemp.”

(3) *Af* = van.

(4) *Sien* inleiding.

cleyne ende swacke Schepen soo ghemackelijck die Caep passeerden⁽¹⁾, ghelijck als in Indien die tydinghe was, dat zy een Enghelsman ghepasseert hadden met groote facilitate. Aldus liepen wy weder naer Moçambique, met groote desperaetheydt: want niemandt en hadde lust yewers handt aen te steken, ende wilden qualijck die Officieren obedeceren. Aldus varende, sagen veel vaten, berders⁽²⁾ en doot volck dryven, waer mede ons een weynich troosten, meenende datter eenich ander Schip in het selfde lyden was, als wy, ende dattet sommigh goet over boort geworpen hadden, ende oock nae Moçambique toe liep, voor ons, waer mede meenden gheselschap te hebben, ende dat wy niet alleen die ongheluckighe en waren: want men seydt gemeenlyck dat twee ongheluckighen malkanderen troosten, soo ginckt met ons oock: maer God gaf dat het alsoo gheweest hadde, als wy ons gissinghe maeckten: maer het was (Godt betert) quader als wy wederom keeren: want waren die teecken van het verloren Schip San Thome als wy naermaels in 't Sant Helena verstonden⁽³⁾.

(1) In die margo van die *Itinerario* word in kantekeninge 'n voortlopende résumé van die werk gegee. Soms word ook ander opmerkinge ingelas, en by hierdie sin vind ons die stigtelike waarskuwing: „Leest met na dencken.” Die goeie Calvinis praat hier.

(2) Planke.

(3) 'n Beskrywing van die vergaan van hierdie skip deur Diogo do Couto, een van die skipbreukelinge, is afgedruk deur Theal in *Records*, II, blss. 153 vv. Die slegte toestand van die Portugese skeepvaart word ook hier aan die lig gebring. Die storme wat Van Linschoten in die *Santa Cruz* deurstaan het, word ook deur Do Couto

Den 15. vande selfde maendt creghen weder eene groote stilte, ende duerden tot den 17. ende nemende die hooghte van de Son, vonden ons op 37. graden, tot groote verwonderinghe van al die in het Schip waren : want wesende als gheseydt is op 35. graden, hadden vyf daghen met soo grooten windt ende storm weder naer Moçambique gelooopen, ende souden naer alle menschen verstant gehooren gediminueert⁽¹⁾ te hebben, ende maecten onse gissinghe, dat wy behoorden op 30. ofte 32. graden te wesen. De oorsake dat ons Schip aldus achterwaerts tegen onse cours ghedreven was, naer die Cabo toe, meenende dat wy naer Moçambique ginghen, was door die cracht van het water, die in die contreye altoos met sulcke stercke stroomen nae die Cabo toe treckt, als ons die Stuerman affirmeerden, dat hy sulcks wel meer bevonden hadde : maer noyt ghedacht dat het water van soo grooten cracht was, als hy nu merckelijc-

beskrywe. Hy skilder die toestand van die bemanning van die *Sint Thomas* o.s. as volg: „Kort gesê, alles was teen hulle Die hele nag het hulle in groot moeilikheid en smart deurgebring; want waar hulle ook kyk, was die dood. Onder hulle was 'n skip vol water, en oor hulle 'n donker en onheilspellende hemel. Die wind huil om hulle, asof dit dood! dood! skree; en asof die water wat van onder af instroom, nog nie genoeg was nie, dreig die reent wat op hulle neerstort, om hulle onder 'n tweede sondvloed te begrawe. In die skip kon alleen gehoor word sugte en jammerklagte en smeekgebede aan God om barmhartigheid; want na dit skyn, het die sonde van sommige Sy gramskap oor almal gebring.”

⁽¹⁾ Die graadgetal moes *kleiner* geword het, omdat hulle in 'n noordelike rigting, d.w.s. na die ekwator toe, geseil het

ken by experientie ghemerckt hadde, soo dat het scheen dat ons God mirakelues teghens alle menschen vernuft ende verstant, ende alle cracht van storm ende windt, ons heeft willen die Cabo doen passeren, als wy daer minder gedachten toe hadden, waer aen men kennelijcken mach concidereren dat alle menschen dinghen sonder Gods handt ende werck, is niet dan ydelheydt. Den selfden dagh saghen weer groen water, ende die Voghelen, ghenaeamt Mangas de Velludo, dat ghewisse teekenen zijn van de Cabo de bona Esperança, dat ons noch weder eenighe hope gaf die Cabo te passeren, ende teghens den avont soo quam ons een Swaelve aen boort, die al om en tom swerfde, waer mede een groote blyschap in het Schip was, want seyden dat het een voorsegginghe ende teecken was, van onse lieve Vrouwe, die die sandt om ons te troosten, ende dat wy die Cabo noch souden passeren; waerom weer op een nieuw vergaderden, ende besloten dat wy noch eens souden den wegh acometeren⁽¹⁾ om de Caep te passeren, ende dat aenghesien soo veel goede teekenen ons een waerschouwinge was, om goeden moet te hebben, ende dat wy op God souden betrouwen. Dit ghesloten wesende, hebben die Letanien ghesonghen, met *Ora pro nobis*, ende veel Aelmoessen ghetrocken, met groote beloften van Bevaerden⁽²⁾, ende dierghelijcken dinghen, dat onse daghelijckse neeringhe was⁽³⁾. Hier mede is

(1) Vgl. Port. *acommeter* = om aan te pak.

(2) Bedevaarte.

(3) Sien inleiding.

het volck weder verquickt, ende wel gemoet ghe-
worden, ende een yegelijck thoonden zynen dienst
ghewilligh, ende offreceerden alle liever haer lijf
ende leven te avontueren naer die Cabo toe, als
met sekerheydt van hare salvacion nae Moçam-
bique te keeren. Wy hadden als noch grooten
overlast ende ghewelt van de Zee, die ons niet en
verlieten tot aen de ander zyde van de Cabo de
bona Esperança.

Den achthienden April creghen wederom recht
in de windt, met soo grooten storm ende onweder
als wy oyt te voren ghehadt hadden, ende meenden
gants ende gheheel verloren te zijn: want die Zee
bedeckten alle ooghenblick ons Schip, soo dat wy
dickwils met water bedeckt waren, ende moesten
om eenighe verlichtinghe te kryghen veel Kisten
ende Caneel, ende ander waren diemen eerst by der
handt kreegh over boort smyten, in somma dat al
die in het Schip waren, die moet gantsch verlooren
gaven, ende een yeghelijck hem biechten, ende
malkanderen om vergiffenis baden, meenende son-
der meer hope, dat het onsen lesten tydt was. Dese
tormente duerden aldus over die vier en twintigh
uren. Men trock in het Schip veel Aalmissen,
voor veelderley lieve Vrouwen ende Santen, met
grooter devotie ende beloften van wondere dinghen
uyt te rechten, aen landt comende. In het eijnde
heeft ons God vertroost, ende ons beter weer ver-
leent, te weten, den 19. des avonts begost het weer
wat te beteren, ende creghen weder een weynich
beter moet. Den 20. namen die hooghte van de

Son, ende vonden 36. graden, en saghen weder groen water, ende sommige Voghelen, die zy noemen Alcatrasen⁽¹⁾ ende veel Zee-wolven, welcke houden voor sekere teecken vande Cabo de bona Esperança, ende waren nae onse gissinghe dicht by 't land, hoe wel wy geen en konsten sien. Dese dach creghen weder de windt wat ruymmer, ende hadden groote hope om die Cabo te passeren, ende het volck begost beter te vreden te wesen, door die teecken die wy saghen. Alle dese dagen sagen altoos groen water, tot den 22 April. Dese dagh worpent loot uyt, des daechs tweemaels, ende des snachts naervolghende: maer en vonden geen grondt, welcke goede teecken is vande Cabo, diemen heet das Agulhas, ghepasseert te wesen. Dese Cabo das Agulhas leydt op 35. graden, ende is noch 20. mylen van de Cabo de bona Esperança, die op 34½. graden leydt, ende om dat by dese Cabo das Agulhas, men altoos grondt vindt tot 30. 40. mylen van de Custe, verstonden dat wyse ghepasseert waren, aende coluer van 't water, ende die voghels diemen altoos in de contreye voorseker vint, ende oock tot meerder versekerheyt, soo verlieten ons die groote baren ende Zee, die ons soo seer altoos ghequelt hadden, soo dat ons scheen van de Hel in 't Paradijs ghecomen te wesen, met soo grooten vruchten dat wy meenden herboren te zijn, en kregghen oock een goeden wint, dan seer koutachtigh.

Den 23. van Aprilis, so passeerden wy die Cabo de bona Esperança, met groote ende eene generale

(1) Blykbaar word albatrosse bedoel.

blijtschap, wesende 3. maenden en 3. daghen dat wy van Cochijn t' seijl ghegaen waren, sonder oyt landt ofte sandt ghesien te hebben, dan alleenlijck seeckere teijckenen van de Cabo, welcke weynigh gheschiet: want die Piloten doen altoos haer uyterste neersticheyt, om die Cabo te sien, ende 'tlandt te mercken, om alsoo voorseker te weten dat zy die Cabo ghepaseert zijn: want moeten alsdan weder diminuieren⁽¹⁾, en mochten soo haest naer Moçambique loopen, als na Santa Helena; doch al waert dat sy het aende Zee ende 'twater lichtelijck kunnen mercken, soo ist haer nochtans noodich 'tlandt te sien, om alsoo haren cours te setten naer Santa Helena, ende moeten dat altoos houden aende slincker kant: want anders en waer haer niet moghelijck het selfde te moghen aen comen, als zy dese cours verloren: want soo zijt eens passeerden, en mogent niet weder om crygen, om datter altoos maer eenen wint waeyt, dat is: eenen zuydtoosten wind. De Cabo ghepasseert wesende kregghen terstondt voor de windt.

Den 24. April, soo beval den Stuerman dat men souden de Bona Viagen⁽²⁾, vande Cabo de bona Esperança gheven na ouder costuymen, met een groote verblydinghe ende ghecrijts, van alle die in 't Schip zijn: want alsdan hebben die reyse versekert nae Portugael te varen, ende niet weer naer Indien te arriveren: want soo langhe als men die Cabo niet ghepasseert en hebben, ist altoos in

⁽¹⁾ Vgl. bls. 65.

⁽²⁾ *Bona viagem* (Port.) = goeie reis, deur die Portugese matrose gebruik as 'n uitroep = hoeré!

twy fel ; ende waren omtrent 50. mylen die Cabo aen d' ander zyde. Die teecken en diemen voorseker hout, ende die waerachtichste zijn van datmen aen d' ander zyde is, zijn veel tromben⁽¹⁾ ofte struycken van dick riet, die altoos daer seer veel dryven 15. 20. mylen van landt, desghelijcks sekere voghelen die de Portugesen noemen Feysoins ; zijn wat grooter als Meeuwen, zijn wit ende vol swarte spickelen over 't gheheele lijf, zijn seer goet te kennen, ende 'tonderscheyden van alle Voghelen. Dit zijn seeckere teijcken en daer haer die Stuerlyuden seer op betrouwen, ende altoos voor waerachtigh vinden. Die Caep ghepasseert wesende, nemen haren cours naer Santa Helena, noordtwest ende noordtwest ten westen. Den 27. April cregen recht inde wint, ende duerden tot des anderen daeghs ; doen creghen wy een stilte, wesende in 30. graden aende zyde van Portugael. Den 29. creghen voor de windt, welcke is den generalen windt die van hier altoos waeyt, het geheele jaer duer, tot aende Lynie Aequinoctiael, ende is eenen zuydtoosten windt duergaende, soo datmen die seylen wel mach laten staen, en gaen liggen en slapen : want die meeste wint die daer waeyt, is, datmen het mers seyl ter halver stenghe stijckt.

Den 12. Meye smorgens inden dageraet, saghen wy het Eylandt van Santa Helena, ende daer was soo grooten vruecht in 't schip als oft wy den Hemel ghesien hadden.

(1) See-bamboese.

Die Eerste Nederlandse Vloot
aan die Suid-Afrikaanse Kus.

INLEIDING.

In die begin van 1492 het ds. Petrus Plancius, die geleerde Amsterdamse predikant en intellektuele leidsman van die Nederlandse skeepvaart, belangrike kaarte en inligtinge omtrent die reis na Indië van 'n Spanjaard gekry. Om dieselfde tyd stuur 'n aantal Amsterdamse handelaars vir Cornelis de Houtman na Lissabon om daar „secretee informatie . . . op het stuk van den Oost-Indischen en Moluckschen handel” in te samel. Teen die end van 1492 keer Jan Huyghen van Linschoten in sy vaderland terug en deel sy kennis mee. Twee jaar later kom De Houtman van Lissabon terug, en ná verder raadpleging met Plancius besluit die reeds genoemde handelaars, in die eerste „Compagnie van Verre” verenig, om „de navigatie endé handelingen (op Indië) in den name des Heere te beginnen.”

Op 2 April 1595 het die eerste Nederlandse vloot wat om die Kaap heen Indië sou bereik, onder Cornelis de Houtman en ander bevelhebbers van Texel geseil.⁽¹⁾ Onder die joernale van hierdie reis

⁽¹⁾ Die vloot het bestaan uit drie skepe, *Mauritius*, *Hollandia* en *Amsterdam*, en 'n jag *Duyfke*—altesaam skaars 250 koppe. Die gesag oor die vloot het by die skeepsrade, waarvan De Houtman voorsitter was, bestaande uit offisiere en bevelhebbers, berus. Cornelis de Houtman was senior kominie op die *Mauritius*, en Jan Jansz Moelenaer was die skipper daarvan. Een kominie van die *Hollandia*, nl. Gerrit van Beuningen, het gedurig met Houtman in vyandskap verkeer. Hy is in Indië deur die skeepsrade veroordeel en as 'n gevangene teruggebring na Nederland. Die bewame en getroue skipper van die *Hollandia*, Jan Dignumsz, is op die kus van Madagaskar oorlede, en die bevordering van Pieter

is dié van Frank van der Does een van die interessantste. Hy was adalbors op die *Hollandia* en was, soos uit die volgende uittreksel uit sy joernaal blyk, onder dié wat by Mosselbaai aan land gegaan en met die Hottentotte in aanraking gekom het. Dit was die eerste keer dat die Hollanders met hierdie volk kennis gemaak het en op Suid-Afrikaanse grond voet gesit het.

Dircksz Keyser, opperste piloot, tot skipper in sy plek het veel stryd veroorsaak. Nieteenstaande al die verdeeldheid en wanordelikheid was die reis 'n gebeurtenis van die allergrootste betekenis. De Jonge sê daarvan: „De scheepstogt, waarvan de gevolgen in later dagen zoo groot werden, was zonder beleid, zonder eendragt en eigenlijk zonder begrip van de grootsche taak welke voltoerd moest worden, ten einde gebragt; maar de reis was volbragt, hoe dan ook, en dat was het groote, het sprekende feit; want nu was de baan gebroken en aan Spanje's Koning, aan geheel Europa was bewezen, dat het kleine volk van Noord-Nederland zijne vlag kon en durfde vertoonen tot aan het uiteinde der aarde en dat het, voor zynen kolonialen handel, Lissabon kon ontbereren.” Sien *De Jonge, Ndl. Gezag in O. Indië*, 2, blss. 187 vv.

DIE EERSTE NEDERLANDSE VLOOT AAN DIE SUID-AFRIKAANSE KUS.

UIT DIE JOERNAAL VAN FRANK VAN DER DOES (*).

Den eersten Augusto voor middach, hebben wy sien driven een groote langhe struycke die genoempt werde Trombas, waervan Jan Huygen verhaelt, waenner dien gesien worden, niet verre van Cabo de Bona Esperança te weesen ; siende daer beneffens veranderinghe van vooghels die zeer groot waere, waervan hy meede mensie maectt van een vaste zeeckerheyte te weesen ; waerover wy alle zeer verblyt waeren, verhoopende dat alsulcx eerlanck by experientie bevonden zouden werden, waernaer wy alle zeer verlangende waeren.

Den 2 en ditto omtrent 2 uren voor zononderganck, weesende zeer duyster weer, hebben wy gesien het vaste landt Afryca, waerover wy alle zeer verblyt ende verhuecht waeren, vermoedende naer de hoochte die wy doen tertyt hadden, dat het Cabo Dos Agullas waere, overmits dat dezelve Cabo op de 35 graeden der breedte geleen es, oock hebben alsulcke hoochte. Het zelve lant was hoech, berch ende heuvelachtich ende es by Oosten

(*) Afgedruk in De Jonge, 2, blss. 287 vv. Sien De Jonge, blss. 285 vv. oor ander berigte van hierdie reis en veral *D'Eerste Boeck van Willem Lodewycksz* uitgegee vir die Linschoten-Vereniging deur Rouffaer en Yzerman. Lodewycksz was onderkommies op die *Amsterdam*. In die Kaapse argief is oock uittreksels en afskrifte deur Theal van joernale van die reis, oock 'n uittreksel uit die joernaal van Van der Does. Die teks van De Jonge is vollediger en beter

de Cabo Bona Esperanca geleeghen 2 ofte 33 mylen⁽¹⁾ o.s.o. ende w.n.w. Wy waeren 5 ofte 6 mylen van daen, toen wy int gesichte kreeghen. . . . Van daer aff hebben wy vervordert om aldaer lancx de custe eenieghe rede ofte Baye te zoeken, daar wy eenighe verversinghe tot preservatie onser ziecken mochten becoomen.

Den 4en ditto teeghen avont is de pynas⁽²⁾ naer langhe soecken langs den wall loopende, streekende aldaer meest o. ende w. met een westen windt in een baye gelooopen, alwaer wy hem met de andere scheepen volgende, het loot geworpen hebben, weesende $\frac{1}{2}$ mylen van den wal, ende hadden 20 vadem diepte blauw cleygrond met zandt gemengt, ende in de baye coomende, hebbende wy het ge- anckert op 9 vadem goede ankergrond, maer weynich schuts hebbende voor eenen zeelycken⁽³⁾ wint, soedat wy den tyt, die wy daer laeghen noyt slecht⁽⁴⁾ water hadden, maer ter contrarye groote geweldighe deininghen die uyt ende daer naer de baeye in quamen rollen. Deese voorn. baye was genaempt naer uytwyzen der caerten Aguada de Sambras⁽⁵⁾ ende is geleeghen op 34 graeden 0 minuten ende geseylt 23 mylen naer gissinghe.

Den 5 en ditto synder sommige adelborsten, soe van het eene schip als oock van het andere verordi-

(1) Vgl. bls. 54, rant 3.

(2) Lang en smal seilskip, wat baie vinnig kon vaar.

(3) Wind uit die see uit. Theal (Kaapse arg.) het hier *zeeuwijcken*.

(4) Swak, stil. Kom ook in *Itinerario* voor.

(5) Die latere Mosselbaai, deur Vasco da Gama in 1497 die baai van San Braz, of die Heilige Blasius, genoem.

neert met St. Bueningen⁽¹⁾ onsen commys aen landt te vaeren, waer van ick meede een was, ende syn met ieder ons geweer naer landt geseylt ende een partye met een roeyjacht, ende alsoe die in de schuyte waeren het ongeluck toesloech meer als de andere in de jacht, is ons een zeer grooten storm belopen, wesende 13 personen in de schuyte sterck, daar mede wy op eenen leeghen wall gedreeven syn, niet cunnende aen boort coomen, weesende de scheepen uyt het gesichte, noch en dorsten oock niet stranden, eensdeels om de grootte barninghen⁽²⁾, die sonder twyffel int stranden de schuyte ende eenighe van ons luyden ofte allegaeder vernielt soude hebben, ten anderen dat wy vreesden aen lant coomende, dat ons die Africaense wilden souden doot geslaeghen, jae opgegeeten hebben. Sulck perickel niet genoeg weesende, soe syn ons noch aen boort ofte by gecoomen twee groote walvissen, die wy vreesden, dat se de schuyte in eynden geslaeghen soude hebben, twelck niet all zonder zorghe was, soe dat wy genoegsaem in duysent vreesen ende perickelen des doots stonden, daer wy door Godes hulpe, naer dat het den gansen daghe tot savonts laedt geduyrt hadde, uyt verlost werden, niet sonder groote blytschappe, als men bevroeden mach, ende alsoe wy eerst aen het schip Maurytius quamen, daer wy eenich volck uyt sette, vonden wy aldaer onsen schipper⁽³⁾, die ons met grooter blytschappe welle-

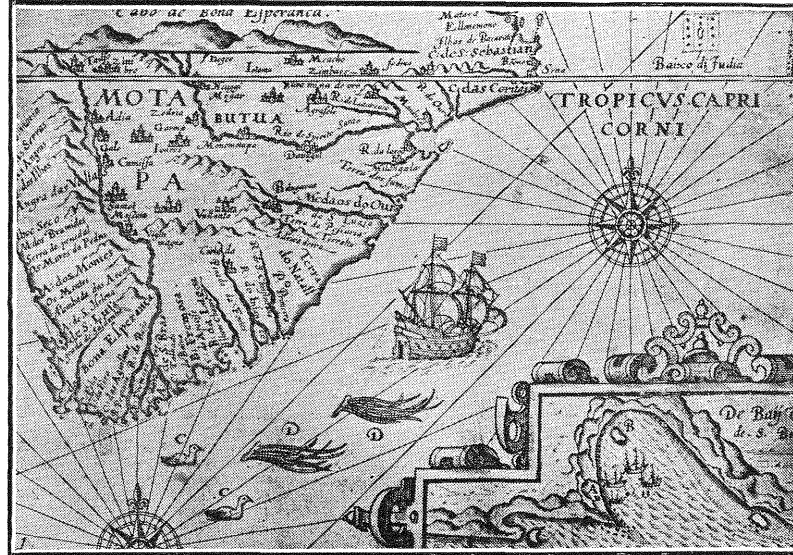
(1) D.w.s. Beuningen.

(2) Branders.

(3) Jan Dignumsz.

kom heette, niet anders meenende ofte wy hadden alle gelyck om hals geweest, merckende daeruyt de goedherticheyt van onsen schipper booven alle de andere.

Wy hebben daernae met de wilden aldaar gehandelt, die om wenich waerdye van yser een gans hoorenbeest gaff, oock sommighe schaepen meede voor dezelve prys, als een oude dissele ofte oudt brootmes, daer condt ghy een geheel os voor coopen, welcke ossen ofte hoorenbeesten eenen zeer grooten bult van smear ende vlees op haer rugghe hebben, zeer vreemdt om (te) sien. De schaepen haeren staerten hebben meer smeers ende vet als aen twee ofte 3 jae 4 schaepen by ons aen haer ganse lyff hebben, wandt de staerdt werdt voor tbeste quartier gehouden ende hebben aldaer 5 quartier, twelck ongeloofflyck schynt te weesen, gelyck nochtans alsulcx alhier van dezelve verhaelt staedt, waerachtich es, yder staert een halff elle dick synde int ronde, al gevild synde. Sy en hebben oock aldaer geen woll, maer cort haer als de calvers in ons lant. Ende hebben den tyt die wy daer laeghen van haer met vrintschappe goede verversinghe van water, ossen ende schaepen verkreeghen, die wy van haar voor eenen cleynen prys affkochten ende met stucken van oudt ysser betaelde. Wy vonden oock in de baye een cleyn eylandeken, alwaer by duysenden zeewolven op waeren ende groote watervogelen die genaemt werden pinguyns, weesende zeer vreemdt van maecksel, want en conden niet vliegen ende hadden corte vleugelen, sonder pennen ende veeren. De huyt

Uit *Begin ende Voortgang van de Oost-Indische Compagnie* (1646).
(Foto A. E. Elliot.)

was gelyck cort zeehonden haer, waarvan wy eenighe van de wolven ende vogels hebben met geweld gevanghen ende met handspaecken doot geslaeghen, want sy waeren van beyden in soe grooten getale, dat se met een gedruys op u aen quamen vallen, soe dat men genoegh te doen hadde, dat men tgedierte van hen aff conde keeren. Sy waeren seer vreemdt van smaeke, maer overmits de nieuwsgiericheyt hebben 't alle voor goedt vleys gegeten, hoe well den smaeck niet seer soedt was.

CORT VERHAAL VAN DE INWOONDEREN [BIJ]
AGUADO DE SAMBRAS.

Alsoe ick in dezelve baeye benefens sommighe anderen weesende 18 p. sterck wel 2 mylen met de inwoonderen int lant geweest ben, alwaer wy dezelve wel besaeghen ende hoorden spreecken. Sy syn cleyn van parsoon, leelyck van gesichte, haer haer opt hooft staedt oft affgeschroyt waer van de zonne ende sien daeruyt eeven gelyck een dieff, die door het langhe hanghen verdroocht es. Sy gaen gans naeckt, dan hebben een staert van een wilt cleyn gedierte voor haer schamelheyt, twelck door de staert seer weynich bedeckt es; daer benefens hebben zy in plaetse een cleedt een wilde beest syn huydt om den hals hangen, die van het smeeren wel sterck ruycken ende stinken, alwaer het haer noch opstaedt, twelck het buytenste is, ende hanght haer omt lyff gelyck een mantel. In plaetse van schoenen hebben sy twee dobbele leer

lappen⁽¹⁾, die sy onder haer voeten in plaetse van aen de teenen vastbinden. Sy hebben seer oolyck geweest, waarvan ick een meede daer van daen ghebrocht hebbe, synde het fatsoen van een spiets, synde een duym dick ende 8 ofte 9 voeten lang, sommige met een yseren spits ende sommige niet. Belangende haer spraek is eeven gelyck ofte men een deel Calcoense hanen hoorden raesen, eeven gelyck is oock haer spraecke, daer van gy weynich anders cont hooren als clocken ende fluyeten. Oock souden sy well, naer dat men conde mercken yemant van ons luyden gegeten hebben, want sy weynich werck maekte om rauwe dermen te eeten daer sy den dreck met eenen vingher maer een weynich uytgestreecken hadden, waardoor wel stontd te vermoeden dat het menscheneeters moeten weesen⁽²⁾. . . . Wat haere vrouwen ofte wooninghen aengaen ende haer superstitie en heeft niemant van ons luyden gesien, vermoedende dat

(1) Lodewycksz sê egter: „eenige draghen berderkens onder de voeten, in plaets van schoenen.” Berderkens = plankies.

(2) Lodewycksz was nie so onnodig skrikkerig nie en het beter opgelet. Hy sê o.m. „Wy hebben geene van haer wooningen connen vinden, veel min eenigh vrouwen persoon, ende meest haer sien vier (vuur) stoken onder eenighe hegghen, welck zy seer haest ende practijckich, midts twee houtgiens d' een teghen d' ander vryvende, connen becomen, aldaer haren nacht over brengende, ende dit vier saghen wy alle nachten op vele plaetsen. Als wy eenighe Ossen ghedoot hadden, baden zy ons om d' inghewant, dwelck zy aten al rauw, de meeste vuylicheit daer uyt schuddende, oft een stuck vande huidt over tvier met vier stocckens ghespannen, ende een luttel vande pensen warm gemaect, in voeghen als men speck ende warmoes doet.”

ze verre int lant mosten wonen⁽¹⁾ als wy luyden met haer geweest hadden. Belanghende het lant was hooch, clippich ende steenich sonder eenighe vruchtbaere boomen, die wy aldaer geen gesien en hebben, daer wy int lant waeren.

Den 11en ditto s'avonts met son onderganck hebben wy onse anckers gelicht met grooter pyne, overmits de veele crancken die wy binnen scheeps boort hadden, pogende om onse voiage te vorderen.

(1) Ook hier lyk dit of Lodewycksz noukeuriger waargeneem het. Die listigheid van die Hottentotte, wat so behendig hulle verblyf kon wegsteek, het hom nie ontgaan nie.—„Den 6 Augusti voeren wy met dry Sloepen aen landt, alwaer ick ghesonden worde om tlandt te ontdecken, dwelck seker een schone landauwe is, met welriekende bosschagien ende bloemen verciert. Een half myl int lant ghegaen zijnde, hebben ons van eenen bergh laten sien aende ghene die inde Sloepen gebleven waren. Wy vonden diversche stappen van Menschen, Vee ende Honden, oock Patrysen, ende wyder de Spiegeltiens ende Bellekens ghebroken, diemen haer daeghs te voren ghegheven hadde, ende tstück Lijnwaet op de Heyde ligghen. Ter wylen waren eenighe Inwoonderen by de schuyte gheweest, daer wy na toe ginghen: maer waren nefens ons weder ghekeert sonder haer ghewaer te worden; so behandich connen zy haer door de bosschagie voegen; doch quamen haest weder. Wy gaven haer te verstaan, soo ons best moghelijk was, dat zy ons Vee souden brenghen, wy souden haer Yser (dwelck zy *Cori* noemen) geven, dwelck zy oock seyden te doen. Desen naemiddagh sonden wy noch 20 man te lande in, met de Inwoonderen om te besien oft zy eenighe huysinghe souden connen vinden, meer was te vergheefs: want de Inwoonderen gingen met de onse, houdende gheenen wech, ende ginghen ons volck, so ginghen zy mede, ende stille staende, saten zy neder achter op haer hielen hucken-de. Derhalve als oock dat de nacht over quam, zyn de onse, ende wy met haer weder tscheeps ghevaren.”

**Uit die Dagverhaal van Jan van
Riebeeck.**

INLEIDING.

Ons gee hieronder 'n paar uittreksels uit die dagverhaal van Van Riebeeck. Hierdie joernaal het hy aangelé en bygehou in opdrag van sy meesters, die Here XVII, wat hom instruksies saamgegee het, waarin o.a. voorgeskrywe word dat hy „correcte notitie ende dagregisters zou houden omtrent hetgeen voor zou vallen.” Op die belang en die aantreklikheid van die dagverhaal van die eerste kommandeur van die Kaap is dit nie nodig weer die aandag te vestig nie; dit is reeds ten oorvloedige gedaan geword deur al die skrywers wat die stigtingsperiode behandel het. Tog bly dit 'n feit dat ofskoon die dagverhaal reeds driemaal die eer van uitgawe geniet het⁽¹⁾, daar selfs in ons eie land maar min persone sou kan gevind word wat die moeite geneem het om dit van begin tot end deur te lees. Waarskynlik word die leser afgeskrik deur die buitengewone lengte van die verhaal (byna 2,000 bladsye in die uitgawe van die Historiese Genootskap), die gebrekkige styl en die verveligheid van sommige altyd terugkerende mededeling en opmerkinge. Dit sou egter jammer

⁽¹⁾ In extenso, volgens die oorspronklike teks, maar nie volledig nie (April 1652 tot end 1658) in die *Zuid-Afrikaansche Tijdschrift*, jaargange 1824 tot 1840; in extenso, volgens die oorspronklike teks en volledig van Desember 1651 tot Mei 1662, deur wyle prof. W. G. Brill in *Werken van het Historisch Genootschap van Utrecht*, Nieuwe Serie, Nos. 39 (1884), 58 (1892), 59 (1893); ook 'n deels saamgevatte, deels vertaalde uitgawe in die Engelse taal deur wyle ds. H. C. V. Leibbrandt, onder die titel van *Van Riebeeck's Journal*, in die *Precis of the Archives*-serie, 3 dele, Kaapstad, 1897.

wees as hierdie onmiskenbare gebreke van die teks sy ewe onmiskenbaar goeie eienskappe uit die oog sou doen verloor: sy betroubaarheid, sy verskeidenheid en rykdom van informasie, sy aanskoulikheid van voorstelling. Daarom het ons dit goed geag om hier party van die mees skilderagtige tooneeltjies oor te neem en aldus te laat sien watter hoogs boeiende lektuur 'n mens in die langdragtige joernaal, met 'n bietjie goeie wil en geduld, kan ontdek. As dit die leser(es) mag bring tot 'n nader kennismaking met die dagverhaal, dan sal ons reeds een van die doeleindes waar hierdie uitgawe na streef, bereik het—nl. die opwek van belangstelling in ons historiese bronnelliteratuur. In hierdie verband wil ons daarop wys dat die dagregister van Van Riebeeck trouens nie 'n alleenstaande verskynsel is nie. Ook die later kommandeurs en goewerneurs van die Kaap het almal sonder uitsondering, volgens die algemene gebruik in die besittings van die O.I.K., aantekening gehou of laat hou van die vernaamste gebeurtenisse wat van dag tot dag onder hulle aandag gekom het; die ononderbroke reeks dagregisters van 1651 tot 1795 vorm dan ook een van die mees belangrike en omvangryke versamelings historiese beskeide wat ons in die Kaapse argief kan aantref⁽¹⁾.

⁽¹⁾ 'n Verkorte uitgawe in Engels van party daarvan vind ons in die reeds genoemde *Precis of the Archives* van ds. Leibbrandt, waar benewens Van Riebeeck se dagverhaal ook die joernaal van 1662-70 (1901), dié van 1671, 1674 en 1676 (1902) en dié van 1699-1732 in voorkom.

UIT DIE DAGVERHAAL VAN JAN VAN RIEBEECK.

24 April, A^o 1652.—De wind westelyk met redelyk weer, zyn wij met al onze bagagie en familie na land gevaren, om aldaar te blyven in een loose planken tent, bij provisie wat rouw opgeslagen, opdat het werk wat beter mogte voortgaan⁽¹⁾. Dezen voorleden nacht had het volk aan land een groote zeeke gevangen, wel zoo zwaar als twee gemeene vette ossen, hebbende een zeer afgrijslik monstreus hoofd en verscheide scherpe uitstekende tanden, waarvan de langste 7/8 el lang waren, met een korte hals en lage beenen, de voeten bijna van fatsoen als rhinoceros voeten, edoch gekliefd in vier partijen. Was zeer fel en wreed, en hadden genoeg te doen om te bedwingen, onaangezien met eenige kogels agter de ooren door het hoofd getroffen was, wesende de huid wel een duim dik en zoo hard, dat op sommige plaatsen geen musketkogel door konde geschoten worden: des hem regt voor in het hoofd lieten dood schieten, en het volk eten, alzo het van goeden smaak was, loopende de melk uit de uieren.

⁽¹⁾ Van Riebeeck was toe al byna drie weke aan die Kaap, maar het tot dan toe met sy famielie aan boord van die *Drommedaris* gebly. Die timmerhout was by vergissing onder in die skip gelaai, sodat dit 'n hele tyd geduur het voor 'n voorlopige houtloods kon opgetrek word vir die kommandeur en huisgesin om in te woon. (Sien dr. E. C. Godeé-Molsbergen, *Jan van Riebeeck*, Amsterdam, 1912, bls. 82.)

3 *November*, 1654.—Heden heeft ons wiltschut, op 't versoeck van de Hottentoots, een leeuw doodschooten, wel soo groot als een redelijk koebeest, welke onder de Hottentoots haer beesten was, sijn verborgen hebbende achter ende in eenige bossjens, ende oock een van de Hottentoots seer deerlijck met de clauwen gequetst, die geen raedt wettende denselve om te brengen, schoon sij met hunne hasegajen ende al de koebeesten hem hadden omsingelt, onsen wildschut omtrent haer vernemende, hadden versocht denselven doot te schieten, gelijk hij met sijn snaphaen seer geluckelijck in d' eerste schoot effectueerde, tot groote verwonderingh van de gemelte Hottentoots, dat soo fellen beest met een schoot soo strack ter neder gevelt wierd, ende ingevolge oock tot niet minder verschrickinge ende vreesse voor ons schietgeweer.

8 *Januario*, A^o 1655.—Fray weer ende wint als voren. Quam ons een van de soutgarders aendien, dat sij in de soutpannen een renocheros hadden geschoten, die noch levendigh was ende soo diep in de modder van de soutpannen gesoncken lagh, datter niet coste uytcomen; derhalven wij uyt curieusheydt eens derwaerts (omtrent 4 à 5 mijlen van hier) gingen om te sien, daer hem noch levendigh vonden, ende voorts lieten doot schieten: maer in gevalle op harde grond had geweest soudem hem weynich of niet hebben cunnen schaden met schieten, alsoo meer als honderd schoten had eer hem doot cregen, stuytende veele cogels op 't lijff weder aff, principalijck op sijn sijde, daer wij met bijlen een stuck lieten uithouwen ende

alsdoen tusschen de ribben in 't ingewant schoten ende alsoo doot cregen⁽¹⁾.

Junius, A^o 1655.—Primo do. 's Morgens goet weer ende wint Westelijck. Verleden nacht hadde weder een lupert⁽²⁾ in 't hoenderhuys geweest. door versuym van den hoenderwachter, welcke 't gat onder aen de deur, daer de hoenders uyt- en ingaen, hadde open gelaten, sulcx dat denselven weder 3 van onse 5 gansen (door d' Heer van Goens⁽³⁾ ons om aen te telen gegeven) hadde doot gebeten.

Omme welcken lupert te dooden offte vangen, den stalknecht ende sieckenvaer⁽⁴⁾ (onder een dack, doch met rijs gevlochten muynen affgeschoten, wonende, soo wel de paerden als oock de siecken) haer in voorsz. hoenderhuys hadden begeven, ende nadat den sieckenvaer (een seer stout persoon wese) op den lupert had geschoten ende denselven eenighsints gequetst, was hij op hem gesprongen ende eenige clauwen in 't hooft slaende, oock sodanigh in den arm gebeten, dat genootsaecht was den lupert los te laten, die oock den gemelten stalknecht eenighsints in 't hooft gequest had, doch sonderlingh niet te beduyden. Maer den sieckenvaer, voor desen meermael mette luperts in voorsz.

(1) Johan Nieuhof in sy *Zee- en lantreise door Oost-Indien* (Amsterdam, 1682) verhaalt ook hierdie anekdote en voegt daarby: „De Horen wort noch aen de Kaep in het fort bewaert en daer uit bijwijle de gesontheit gedronken.” (bls. 7).

(2) Luipaard, of tier.

(3) Rijckloff van Goens, die ouere, Ekstra-ordinaris Raad en later (1678) goewerneur-generaal van Indië.

(4) Die sieketrooster Willem Barendsz. Wijlant.

gelegentheyт doende ende gequest hebbende geweest, was lustigh principael in den arm getroffen.

Een bijzondere saeck wierde gesien aen onse koebeesten in 't crael, daer voorsz. hoender, paerden ende sieckenhuys staet. Deselve den gemelten lupert in 't verhaelde hoenderhuys vernemende, hadden haer altemalen, dicht op een getropt ende de horens na de deur toe, in een halve mane gestelt, sulcx den lupert genoegh te doen had om hem uytter koebeesten hoorns te redden ende ontvluchten, hoewel deselve beesten (na onse opinie) met haer bulcken genoeghsaem hare vreesse voor dat wilt gedierte te kennen gaven. Ende heeft ons dickwijls gebleecken, dat de luperts, leeuwen off tijgers, geen quaet aen de koebeesten hebben kunnen doen, dewelcke haer oock somtijts in 't ronde hebben gestelt, ende de kalven alsoo achter in haren gemaecten cirkel sodanigh bewaert, datter noyt imant van 't wilt gedierte heeft kunnen ontroofт worden, 'twelcke somtijts seer speculatyff om sien is geweest.

16 *Juny*, 1656.—Desen morgen door den stal-knecht de paerden wat vroegh uytgelaeten sijnde om te weyen, is een van deselve (den cloecksten henghst) van 't wild gedierte totaliter verscheurt geworden, waerby wy al groote incommodatie comen te lijden, vermits den grooten dienst die deselve elck voor sijn hooft meer als voor 10 man kunnen doen in 't ploegh trecken, cley, steen ende timmerhoudt halen uyt 't bos, als andersints. Schijnt in 't natte saysoen 't wilt gedierte hier omtrent principaelst te regneren, ende dierhalven al

stercker ende hechter stalling voor de paerden moeten maken om voor dat wilt gediert bewaert te mogen wesen.

Omtrent halff voormiddagh den Commandeur wandelende in de thuynen, bevond deselve over al door wiltspoor dapper betreden, ende weynigh daer nae, niet boven 40 a 50 treden schuyns voor hem even buyten de thuynen, een wackeren leeuw opspringen ende sijn loop (maer al sachiens) naden Taeffelbergh nemen; derhalven hem door den sergiant ende wiltschut, neffens noch 4 a 5 andre soldaten met snaphanen liet vervolgen, waerop oock datelijck wel omtrent een paer hondert Hottentoes met al haer schapen ende koebeesten denselven oock naedreven ende tegen 't hangen van den Taeffelbergh in een diepe clooff sulcx besetteden, dat hij nergens als voorwarts door de schapen moest breecken, welcke de Hottentoes gestelt hadden als haer borstweer recht voor den leeuw daer hij onder een struyck verholen lagh, ende bleven sij staen buyten de schapen tusschen deselve ende haer koebeesten. Als den leeuw dan sigh bloot gaff ende al brullende wilde uytbreecken ende na een schaep grijpen, schoten sij met haer hasegayer telckens over de schapen na hem toe met een groot gebaar van schreeuwen, daer over den leeuw dan weder terugh deynsde, seer speculatyff om siende, doch dewijle deselve hem niet wel costen raecken, soo deed voor eerst den sergiant (beneffens onse wilt-schut ende andre daer omtrent 8 a 10 treden mede dicht bij de leeuw weesende) een mis- ende den wiltschut een treffelijcke wisschut met 3 kogels

recht in sijn hooft, dat hij datelijck doot ter neder viel, als wanneer de Hottentoes lustige mannen schenen ende hen met de hasegayen sochten voorts hondert steecken nae sijn doot te geven, doch wiert haer, na dat noch al 3 a 4 haysegayen in 't lijff gecreegen had, belet, om 't vel niet te schennen ende fray op gevult inde groote sael (tot de kerck g'appropriert) op te hangen, ten welcken eynde met een kar thuyt gebracht ende aldaer gewoogen sijnde, bevonden wiert swaer te sijn 426 ponden hollants⁽¹⁾, langh behalven den staert (die $3\frac{1}{2}$ voet rijnlants⁽²⁾ langh was) $5\frac{1}{2}$, ende bij de billen ofte over 't lijff hoogh op sijn voeten staende $3\frac{1}{2}$ idem voeten, sulx wel soo cloeck was als een gemeen Engels of Javaens paertie. Opgesneeden sijnde wiert in den maegh bevonden noch veel van 't paerdenvleys, dat desen nacht verscheurt hadt, ende eenige egelverckenspennen ende poten etc.

17 *dito*, is op dato, ten aensien het wilt gediert aen Compagnies vee dus veel schade doet, bij resolutie goetgevonden tot premie te stellen, voor een leeuw, die gevangen oft geschoten wordt 6, een tijger oft wolff 4, ende een lupert 3 realen van 8⁽³⁾, sijnde den wiltschut voor eerst betaelt 2 kannen spaanse wijn, 3 lb. tabacq ende 2 realen van 8. Alsoo bevonden is, dat nu de romp van voorsz.

(1) Die gewig van die ou-Hollandse pond was 494 gram as teenoor 453.6 gram vir 'n moderne Engelse pond.

(2) Iets groter as die Engelse voet; die Rynlandse of Suid-Hollandse voet = 0.314 meter, die Engelse voet = 0.305 meter.

(3) *Reaal* = 'n Spaanse silwermunt wat ook koers gehad het in die gebied van die O. I. K.; die waarde van hierdie reaal is gereken op 8 skellings of 48 stuiwers.

leeuw buyten voor de poort van 't hoorenwerck⁽¹⁾ leggende, den verleden nacht 't wijffien was comen ruycken ende soecken, mitsgaders daervan oock had gegeten, wierdt er desen nacht verholen wacht omtrent gehouden, om 't selve mogelijkck sijnde oock te attrappen, maer is niet weder vernoomen.

17 April, 1658.—Is begonnen ordre te stellen op het schoolhouden voor de Angoolse compagnies-slaven ende slavinnen, per Amersfoort uyt de Portugese prijs gecomen⁽²⁾, welcq school te houden des morgens ende 's namiddags, den siecken-trooster Pieter van der Stael⁽³⁾ van Rotterdam, benefens sijn cranckbesoeckersbedieninge is opgeleyt, te meer dewijl seer goet ende prompt in 't lesen is van recht Hollants Nederduyts, ende omme de gemelte slaven te beter tot het school ende hooren oft leeren van de cristelijcke gebeden te animeren, is mede belast na 't eyndigen elcq een croessjen brandewijn ende 2 duym tabacq te geven etc, alsoocq alle hare namen aengeteyckent, ende die geen hadden, namen gegeven, soewel gepaerde als ongepaerde, jongh ende oudt, alles in 't bijwesen van den Commandeur, welke sigh daervoor

⁽¹⁾Die Hoornwerk was 'n buitewerk by die ingang van die fort, wat uit twee halve bastions of bolwerke bestaan het. Sien planne van Van Riebeeck se fort, blss. 90 en 122 van Godée-Molsbergen, *Jan van Riebeeck*.

⁽²⁾Hierdie slawe (168 in getal) was 'n maand tevore aan die Kaap aan land gesit deur die Kompanjieskip *Amersfoort*. Die bemanning het hulle buit gemaak op 'n Portugese slaweskip wat hulle op die kus van Angola ingeruil het. Dit was die eerste aansienlike klomp slawe wat aan die Kaap ingevoer is.

⁽³⁾Swaer van Van Riebeeck en opvolger van Wijlant, wat in 1656 na Batawië oorgeplaa is.

eenige dagen sal laten bijvinden, omme alles terdegen in ordre ende dat volcq onder de behoerlijcke dissipline te brengen, waertoe 't begin sigh redelijcq schijnt te verthoonen. Wordende oock elcq na behooren gecleedt voor de coude, die nu dagelijcx begint aen te comen, alsoocq de cloeckste hier ende daer aen 't wercq gestelt, omme soo haer doenlijck van deselve dienst te mogen trecken.

5 May, 1660. Ende quam tegen den avont den oversten van de Gorachouquas⁽¹⁾, Choro genaempt, met een gevolg wel van 100 man noch aen 't fort, daeronder meest al sijn oudsten ende principaelsten, medebrengeende 13 redelijcke oudt en jonge koebeesten tot vereeringe, met versoeck die in teycken van sijn aanbiedende vrundschap wilden aennemen. . . .

Hemelsvaertsdagh den 6 dito is des morgen voor de predicatie, den gemelten oversten der Gorachouquas ende gevolg met wedervereeringen van coper, cralen, tabacq ende pijpen beginticht, wel de dubbelde waerde van de voorsz. koebeesten, ende na de predicatie oock getracteert wordende met

(¹) Die *Gorachouquas*, of Tabakdiewe, soos die Hollanders hulle genoem het, (onder kaptein Choro) was saam met die *Goringhaiquas*, of Saldanhars, of Kaapmans (onder kaptein Gogoso, „de vette kaptein”) die vernaamste Hottentot-stamme wat hulle in die onmiddellike omgeving van die Fort en in die Kaapse Skiereiland opgehou het. Daar was ook nog die *Goringhaikonas*, of Strandlopers, of Watermans, (onder „kaptein” Autohoemao, of Herry), maar hulle was maar 'n armoedige, onaansienlike klompie van omtrent vyftig siele.—Die besoek van Choro, hoof van die Gorachouquas, en van Soesoa, hoof van die Chainouquas, wat toe nog ten noorde van die Bergrivier rondgeswerf het, vind plaas ná die besindiging van die eerste Hottentot-oorlog (1659-60) en die vredesluiting in April 1660.

eeten ende drincken, mitsgaders de baly met araccq ende brandewijn ondereen gemengt, midden in 't pleyn van 't fort, open gestelt sijnde met een locjen⁽¹⁾ daerin, soopen dit volcq soo droncken ende vol, datter de seltsaemste cuyren van de werelt aengesien wierden, soo met singen, dansen, springen ende meer andre vreemde continantien, vallende nu den eenen, dan den anderen van dronckenschap onder de voet, welcke dan van die nogh wat schappelijck waren, opgenomen, buyten 't fort gedragen ende aldaer in 't gras te slapen geleyt wierden, behalven den voorsz. oversten, die hem redelijck schappelijck hielt ende sigh niet boven half vol en dronck, neffens drie a 4 van sijn oudsten, dogh eenige van die schenen haer echter niet te cunnen onthouden mede te danssen, ende de wijven claptten soo hard in de handen, dat men 't wel 150 roeden buyten 't fort hooren conde, sulcx dat sij schenen op haer maniere een heel vreedens triumph ende vreughde te houden⁽²⁾.

(1) *Lokje*, of *mokje* = 'n bekertjie. Dapper (*Naukeurige Beschryvinge der Afrikaensche Gewesten*, Amsterdam, 1660, bls. 600) spreek in verband met hierdie episode van „een gansche Baly vol brandewijn met een houte kopje daar in.”

(2) Dapper (*op. cit.*, t a.p.) gee die volgende aanvullende besonderhede, wat aan skilderagtigheid vir dié van Van Riebeeck seker nie moet onderdoen nie: „Wanneer den mannen het hoofd begon te draien en de benen te waggelen, dikwils met vallen ter neder op d' aerde, wierden 'er omtrent twee of drie-hondert stukjes tabaks, elk van een duim breed, bij handen vol te grabbel gesmeten, waer op onder hen zulk een groot getier en geschreeu ontstont, datze het gehoor bijna verdoofden en het geluit den ooren nauhx verdraghelijck was; desgelijx bedreven zij geen minder geweld wanneer daer na het zelfste met broot gedaen wiert. Na het eindigen van al deze grabbelingen, ging het bij hen, wanneer zij gansch

30 *September*, 1660. 's Namiddags quam den oppersten ofte coningh van de Chainouquas, genaempt Sousoa⁽¹⁾, selfs met sijn soons vrouw op een grooten os sittende ende geleyt wordende door een van de ruyterwachters, binnen 't fort gereden, daer sij door een van sijn volcq op de schouderen affgeholpen wierd, medebrenghende 33 stucx oude en jonge koebeesten, die altemaelen voor coraelen, ende 15 schapen, welcke voor coper, tabacq ende pijpen ingeruyt sijn, mitsgaders voorsz. Sousoa ende volcq vrij goede cier aangedaen, seggende dat hem sijn volcq geseght hadde, den Comman-deur sijn zoon voor broeder ende hem voor vader wilde aannemen, ende dat hij derhalven daerom sijn nieuwen soon eens quam besoecken ende besien wat het voor een man was etc., waerop na vereysch g'antwoort wierd ende over ende weder presentie gedaen, van onveranderlijcke ende altijt-duyrende vruntschap te onderhouden, seggende: ten dien eynde noch nader wilde affcomen, opdat men den anderen te beter over ende weder souden cunnen bereyssen om coopmanschap te drijven, daer hij hem soo 't scheen seer genegen toe thoon-

vol gedronken, en de hersenen met den wijn bestoven waeren, geduurigh op een dansen en springen, met zonderlinge grepen en op een vreemde wijze, bijna even eens gelijk de bakkers hier te lande hun deegh met de voeten in den troch bewerken, te weten al stampende nu met d' een en dan met d' andere voet, met uitstekende billen en het hoofd al hangende geduurigh na d' aerde, op een zelve zijde. Geen minder vrolyckheit bedreven de vrouwen geduurende het dansen der mannen, met klappen in de handen en geduurigh een zang van *ha, ho, ho, ho*, wel twee uren aen den anderen te zingen."

(1) Soesoa was toe al baie oud, en sy seun Goesoe het feitlik in sy plaas regeer.

de, werdende derhalven met kaes, vers broot ende suycker in een tinne schotel getracteert, ende op een matjen in des Commandeurs camer met voorsz. smerige prinsesse (sijn soons vrouw) te sitten geset, sulcx noch noyt ymandt gedaen is, item oock eens op de claversingal gespeelt, alle 't welcke hem wonderlijck aengenaem scheen, mitsgaders 't bier, Spaens ende France wijn seer wel smaecten, doch sooveel niet na sijn nam dat beschoncken wierd, werdende sijn volcq op de voorsael met hart broot ende brandewijn soodanigh getracteert, dat se lustigh songen ende sprongen ende wonderlijcke aperijen aenrecheden.

Voorsz. Sousoa ende soons vrouw de huysingen onder ende boven hebbende laeten besien, ende gevraeght oft er wel volcq in 't landt woonden die mede sulcke huysen hadden, antwoordt: jae, maer wat op ander maniere ende oock vast woonende,— wijsende naer den ringh aen des Commandeurs vinger, dat die luyden oock sulcq gout hadden, ende wijders aen 't eynd van sijn eygen pingh, hoe groote ende cleyne witte blinckende gesteenten hij bij deselve gesien hadden, waerop hem France ende fijne gesteente, soo diamant als robijn ende ander couleur, item mede paerlkettingen etc. verthoont wordende, seyde, dat noyt anders gesien oft vernomen hadde als gout ende witte steenen, wijsende op diamanten, ende dat hy met dat volcq genaempt Chobona oft Choboqua⁽¹⁾ goede ken-

(¹) Die Chobona, of Choboqua, of Cabuners, 'n „swaerte natie” (Kaffers), wat veronderstel is die inwoners te wees van die fabelagtige ryk van Monomotapa „van waar de

nisse had, oock wel sijn best doen wilde ymant van deselve herwaerts te krijgen, om de waerheyt aen ons te verthoonen etc. Ende alsoo seecker groot volcq (mede Hottentoes als hij) hem om syn macht seer jalours waren, ende daerom alle mogelicke affbreuck allomme sochten aen te doen, dat nu noch meer soude geschieden om hem den omme-gangh met ons te becommeren; soo vraegde hij, off men hem tegen sijne vijanden, als se hem quaemen overlastigen, wel souden cunnen goetvinden met soldaten te adsisteren, waerop g'antwoord wierd, indien hy raedt wist ons van bestiael genoegsaem te voorsien ende te maken dat de Chobonas met haer gout ende gesteenten tot ons affquaemen, jae, mits het oocq geen van onse g'allieerde hieromtrent ende voornaementlijcq de Cochoquas⁽¹⁾ en waeren, met wiens oversten Oedaso⁽¹⁾ wij vruntschap besproocken hadden etc.

Portugeesen in Mosambicque al haer gout krijgen'' (Van Riebeeck se *Dagverhaal*, Deel 3, Uitg. Historisch Genootschap van Utrecht, No. 59, bls. 447). Ses weke later sal Van Riebeeck 'n landtog utstuur onder adelbors Jan Danckaert (12 November 1660—20 Januarie 1661) met die spesiale opdrag om die pad na die goudland te verken en handelsbetrekkinge met die „Monomotapers'' aan te knoop en also o.a. die Portugese die voet dwars te sit: „Ende is oocq 't gevoelen vastelijcq, dat de natie vermits der Portugeese heerse regeringe, tot onsen vredigen omme-gangh wel genegen gevonden sullen worden'' (Van Riebeeck se *Dagverhaal*, t.a.p.). Die tog het op 'n totale mislukking uitgelopen; veel verder as die Olifantsrivier het die reisigers nie gekom nie.

(1) Die Cochoquas, of die Rechte Saldanhars, soos die *Dagverhaal* hulle dikwels noem, het toe hulle krale gehad in die buurt van Saldanhabaai. Hulle was verdeel in twee groepe—die een onder die byna honderdjarige Oedaso,

Hy gaft tot antwoord: voorsz. sijne vijanden waren andre, ende versocht de gemelte assistentie tegens deselve niet, als met meeninge om eerst blijcq van sijn seggen te thonen; den Commandeur wist noch niet wat hy voor een man was, maer den tijt soude het hem doen openbaeren, willende met sijn principael leger in 't Hottentoots Hollandt $1\frac{1}{2}$ daghreyssens van hier comen wonen, om dage-lijcq met den anderen verder te cunnen spreekken, ende sijne andere troppen ende volcq maer hier ende daer na gewoonte in vliegende legers laten heen ende weer gaan, met meer andere redenen die niet vreempt scheenen.

Den 1 October quamen noch eenige van Sousoas volcq met 10 beesten na, die mede voor coraelen gereuyt wierden ende 5 schapen voor coper, welcke schapen, vermits 't coper, jegenwoordigh yder wel sooveel costen als drie beesten, die, voor coraelen gereuyt wordende, jegenwoordigh niet boven de 9 a 10 stuyvers 't stuck comen te staen, eenlijcq beswaert het tractement van eeten en drincken wat voor sooveel volcq, daer se telckens mede affcomen.

Den 2 dito, voorsz. Sousoa met sijn soons vrouw ende volcq sigh gereet maeckende om te vertrecken, is denselven voor hem en dito vrouw, alsoocq sijn broeder ende een ander soon mede bij hem sijnde

aan die benedeloop van die Bergrivier, en die ander onder Gonnema aan die Klein-Bergrivier. Oedasoa was kaptein oor die talrykste trop en is beskou as die „opperheer” oor al die Cochoquas